

Проф. др Данка
Цаковић

Др Снежана
Љешњак

Др Марко
Караман

МАЛИ
РЈЕЧНИК

ЕКОЛОГИЈЕ И ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

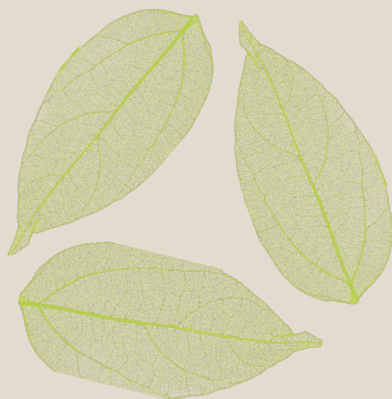

Министарство екологије,
одрживог развоја
и развоја сјевера

МАЛИ РЈЕЧНИК ЕКОЛОГИЈЕ И ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Министарство екологије,
одрживог развоја
и развоја сјевера

Аутори

Проф. др
Данка Цаковић

Др Снежана
Љешњак

Др Марко
Караман

Драги пријатељи природе,

У свијету у коме се ријечи неријетко губе и нечујне су у жамору свакодневице, књига може донијети велику снагу. Велико ми је задовољство што је, водећи се тиме, Министарство екологије, одрживог развоја и развоја сјевера на Дан заштите животне средине, и у години када обиљежавамо 34. годишњицу од проглашења Црне Горе за еколошку државу, издало *Мали рјечник екологије и заштите животне средине*.

Он није само скуп стручних термина, већ мост који спаја знање и разумијевање, природу и човјека, садашњост и будућност.

Намијењен је свима: дјечи, младима, одраслима, онима који тек откривају љепоту природе и онима који већ дубоко осјећају њену важност. Кроз сваку ријеч и дефиницију, рјечник ће нас подсећати да је екологија језик живота, а заштита животне средине наш заједнички задатак и одговорност.

Заједно кроз знање, свијест и бригу градимо свијет у којем ће се, у симбиози природе и човјека, развијати и наша нада за здравију, одрживију и зеленију будућност.

Министар екологије,
одрживог развоја и развоја сјевера

Дамјан Ђулафић

A

Алтернативни извори енергије

Обновљиви природни извори који се користе за добијање електричне, топлотне или механичке енергије, уз минималан утицај на животну средину. То су сунчева свјетлост (соларна енергија), вјетар (вјетроенергија), вода (енергија водотокова, енергија плиме и осеке, енергија таласа), енергија биомасе и геотермална енергија. За разлику од угља, нафте и природног гаса, обновљиве изворе је немогуће потрошити и имају минималан утицај на животну средину, што их чини одрживим за дугорочно коришћење.

Абиотички фактори

Утицаји неживе природе на жива бића, припадају им: климатски фактори (свјетлост, температура, влажност, ваздух), особине земљишта, рељеф. (види: Еколошки фактори)

Адаптација

Прилагођавање организма условима живота у средини. Обухвата физичке (промјене боје или облика тијела), бихевиоралне (промјене понашања) и физиолошке адаптације (промјене унутрашњих процеса у тијелу).

Акумулација отпада

Накупљање отпада на некој локацији због неправилног одлагања или неадекватног управљања отпадом (сакупљања, транспорта, селекције и обраде отпада).

Алохтона врста

Врста која потиче из другог подручја и унесена је, намјерно или случајно, у нову средину гдје природно не припада. Може се проширити брзо и потиснути домаће (аутохтоне) врсте јер у новој средини често нема природних непријатеља.

Алтернативни извори енергије

Обновљиви природни извори који се користе за добијање електричне, топлотне или механичке енергије, уз минималан утицај на животну средину. То су сунчева свјетлост (соларна енергија), вјетар (вјетроенергија), вода (енергија водотокова, енергија плиме и осеке, енергија таласа), енергија биомасе и геотермална енергија. За разлику од угља, нафте и природног гаса, обновљиве изворе је немогуће потрошити и имају минималан утицај на животну средину, што их чини одрживим за дугорочно коришћење.

Амбалажа

Материјал који служи за паковање и заштиту производа током транспорта и складиштења. (види: Повратна амбалажа)

Антропоцен

Назив за нови геолошки период у ком активности човјека имају велики утицај на обликовање екосистема на Земљи, климу и природне ресурсе.

Антропогени фактор

Утицај човјека на живу и неживу природу. Може имати негативне посљедице, као што су загађење, уништавање станишта и глобално загријавање, или позитивне, као што су пошумљавање, санација загађених подручја, рециклажа.

Атмосфера

Гасовити омотач Земље састављен од азота (око 78%), кисеоника (око 21%) и угљен-диоксида, док се остали гасови јављају као примјесе. Дјелује као изолатор и одржава топлоту на површини Земље, омогућавајући живот на планети.

Атмосферско загађење

Загађење ваздуха изазвано присуством штетних гасова, честица и других загађивача, који негативно утичу на здравље људи, екосистеме, климу и природне ресурсе.

Аутохтона врста

Врста која је природно присутна на одређеном географском подручју током дужег временског периода; њено присуство је резултат природних процеса, без интервенције човјека.

Аутопурификација

Самопречишћавање, природни процес у ком се количина загађивача у екосистемима смањује или уклања уз помоћ микроорганизама, хемијских реакција и физичких фактора, чиме се обнавља квалитет вода, ваздуха и тла. Овај процес омогућава самостално чишћење природних ресурса, али може бити ограничен ако је загађење прекомјерно. (види: Екоремедијација)

Аутотрофни организми (произвођачи, продуценти)

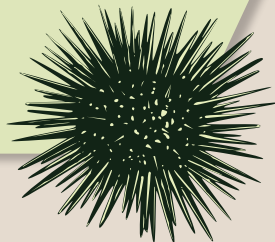
Организми који сами стварају органске материје (храну) из неорганских (вода, угљен-диоксид и минералне материје), користећи енергију сунчеве свјетлости (фотоаутотрофи) или хемијских реакција (хемоаутотрофи). У њих се убрајају: биљке, алге и неке бактерије. У екосистемима су основа ланаца исхране и произвођачи енергије доступне другим организмима (хетеротрофним врстама).

Б

Биоиндикатор

Организам чије нам присуство, одсуство или бројност указују на квалитет животне средине. Врсте попут лишајева, ријечног рака и морског јежа налазе се у чистим екосистемима, док је пренамножавање алги често показатељ загађења и нарушене равнотеже. Помоћу биоиндикатора можемо пратити стање екосистема и рано уочити негативне промјене.

Бактерије

Микроскопски једноћелијски организми без једра. Имају веома значајну улогу у разградњи органских материјала, кружењу материје у природи, фиксацији азота из ваздуха. Користе се у различитим биотехнолошким процесима; неке врсте (патогене бактерије) изазивају болести.

Бернска конвенција

Конвенција о заштити дивљих врста и њихових станишта, усвојена 1979. године у Берну. Промовише сарадњу међу европским земљама у циљу заштите биодиверзитета. Црна Гора је ратификовала 2008. године.

Биоакумулација

Процес у ком се тешки метали, пестициди или отрови акумулирају у организму током дужег временског периода. Како се ове супстанце тешко разлажу и излучују из тијела, њихова концентрација временом расте, што може довести до токсичних ефеката. Ризик је највећи за организме на врху ланца исхране (предаторе и човјека).

Биоценоза

Заједница свих живих бића (биљака, животиња, гљива и микроорганизама) који настанују одређено станиште (биотоп). Ови организми су повезани међусобним односима (као што су ланац исхране, предаторство, паразитизам, симбиоза и конкуренција) и у сталној су интеракцији с абиотичким факторима (водом, земљиштем, температуром, свјетлошћу...).

Биодиверзитет (биолошка разноврсност)

Укупна разноврсност живота на Земљи, која укључује разноликост врста, гена и екосистема. Различите врсте и њихови односи одржавају равнотежу природних процеса, тако да се очувањем биодиверзитета чува и стабилност екосистема.

Биогорива

Горива која се производе од биомасе: биљака, биљног отпада, животињског отпада, алги. У њих спадају: биодизел, биометан, биогаз... Биогорива се користе као алтернатива фосилним горивима, јер производе мање штетних гасова и доприносе очувању животне средине.

Биоиндикатор

Организам чије нам присуство, одсуство или бројност указују на квалитет животне средине. Врсте попут лишјајева, ријечног рака и морског јежа налазе се у чистим екосистемима, док је пренамножавање алги често показатељ загађења и нарушене равнотеже. Помоћу биоиндикатора можемо пратити стање екосистема и рано уочити негативне промјене.

Биолошки (органски) отпад

Отпад настао од органских материјала, поријеклом од животиња, биљака, гљива: остаци хране, стабала, грана, кора, плодова, траве, корова, лишћа; може се разградити природним процесима, користити за компостирање или прераду у биогорива.

Биом

Већа географска област у оквиру једне климатске зоне коју чине слични екосистеми, а одликује их специфична вегетација и животињски свијет. Дијеле се на водене и сувоземне. Сувоземни биоми су тундра, тајга, листопадне шуме, пу-

стиње, степе, саване, влажне тропске шуме, медитеранске шуме. Водени биоми су биом мора и биом копнених вода.

Биомаса

Маса живих организама (биљака, животиња, гљива и/или микроорганизама) на неком подручју или екосистему у одређеном времену. Термин се користи и за извор материјала од ког се праве биогорива. (види: Биогориво)

Биоразградиво

Означава органске материје (остади од воћа и поврћа, папир, лишће, гране, дрво, трава, стајњак) које се разлажу природним процесима под утицајем микроорганизама (бактерија и гљива); не акумулирају се у животној средини јер се разлагањем враћају у екосистем. С друге стране, материјали попут пластике, стакла и метала нијесу биоразградиви и могу остати у природи стотинама година.

Биосфера

Највиши ниво јединства живе и неживе природе који обухвата сав простор на Земљи насељен живим бићима – атмосферу, хидросферу и литосферу.

Биотички фактори

Међусобни утицаји живих бића: биљака, животиња, гљива, микроорганизама. (види: Еколошки фактори)

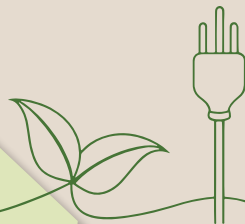
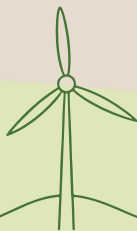
Биотоп (животно станиште)

Простор који насељава заједница живих бића на одређеном подручју; одликује се специфичном комбинацијом еколошких фактора.

Брикет и пелет

Дрвни остади (пиљевина, слама, љуска житних зрна и пиринча и други суви пољопривредни остади) који се мељу и пресују у крупније цилиндричне комаде. Користе се као замјена за дрво и угаљ. Једна тона брикета енергетски мијења 3–4 кубика дрвета. Пелет је истог састава као и брикет, али мањег пречника, од 6 до 12 mm. У односу на дрво и угаљ једноставнији су за руковање, а емисија штетних гасова је мања, чиме је и њихов утицај на ефекат стаклене баште мањи. Брикети се могу користити у постојећим пећима на дрво и угаљ, док се пелет користи само у пећима специјално направљеним за сагоревање пелета.

В

Вјетроелектране

Постројења која претварају кинетичку енергију вјетра у електричну енергију помоћу вјетротурбина. Као обновљив и чист извор енергије, значајно доприносе смањењу загађења и климатских промјена, иако могу имати утицај на птице, пејзаж и локалне екосистеме.

Вегетација

Биљни покривач који обухвата свеукупност биљних заједница (фитоценоза) одређеног подручја (нпр. једне планине, државе, континента или Земље). Састоји се од биљака које чине те заједнице, а комбинација врста и њихов распоред су условљени међусобним односима (конкурвенција, симбиоза) и адаптацијама на еколошке факторе станишта.

Врста

Основна јединица класификације живих бића у биологији. Врста је представљена популацијама које се међусобно могу размножавати, а од популација других врста су репродуктивно изоловане.

Вјетроелектране

Постројења која претварају кинетичку енергију вјетра у електричну енергију помоћу вјетротурбина. Као обновљив и чист извор енергије, значајно доприносе смањењу загађења и климатских промјена, иако могу имати утицај на птице, пејзаж и локалне екосистеме.

Врућа тачка биодиверзитета (biodiversity hotspot)

Географски ограничено подручје са неуобичајено великим бројем врста, од којих је велик број ендема, али је истовремено под снажним притиском људских активности и суочено с губитком станишта. Да би неко подручје било класификовано као врућа тачка, мора имати најмање 1.500 ендемских биљних врста и изгубити најмање 70% своје изворне вегетације. На планети тренутно постоји 36 врућих тачака биодиверзитета и налазе се углавном у тропским и суптропским регионима гдје су притисци на природна станишта најинтензивнији.

Глобално загријавање

Пораст просјечне температуре на Земљи услед повећане концентрације гасова стаклене баште (угљен-диоксид, метан, азотни оксиди) који задржавају топлоту у атмосфери. Посљедице укључују топљење глечера, пораст нивоа мора, промјене у падавинама и учесталије екстремне временске непогоде (поплаве, суше, топлотни таласи, торнада, урагани). (види: Атмосферско загађење)

Генетски модификовани организми (ГМО)

Организми чији је генетски материјал промијењен путем технологија генетског инжењеринга. Циљ измјене гена је постизање жељених особина, као што су отпорности на болести, повећани приноси или боље хранљиве вриједности.

Геотермална енергија

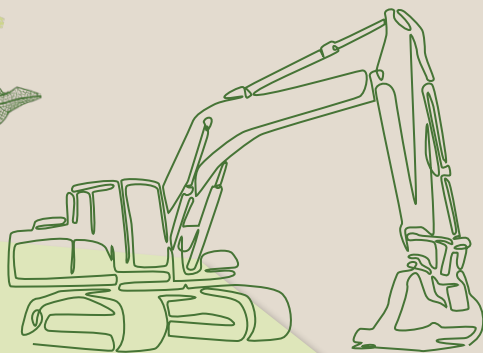
Топлотна енергија која настаје дубоко у Земљином омотачу. То је чиста, обновљива енергија која се користи директно за гријање, или за производњу електричне енергије. Негдје се ослобађа на површину Земље путем магме, топлотних извора и гејзира.

Глобално загријавање

Пораст просјечне температуре на Земљи услед повећане концентрације гасова стаклене баште (угљен-диоксид, метан, азотни оксиди) који задржавају топлоту у атмосфери. Посљедице укључују топљење глечера, пораст нивоа мора, промјене у падавинама и учесталије екстремне временске непогоде (поплаве, суше, топлотни таласи, торнада, урагани). (види: Атмосферско загађење)

Гљиве

Хетеротрофни организми који се хране разлагањем угинулих организама. Као разлагачи и чистачи природе, гљиве имају важну улогу у разградњи биљних и животињских остатака, тако што враћају хранљиве материје у земљиште и одржавају еколошку равнотежу.

Депонија

Простор који се користи за одлагање комуналног, индустријског или другог отпада. Уколико нијесу обезбијеђени адекватни услови за селекцију, обраду и рециклажу отпада, депоније могу изазвати загађење животне средине и негативно утицати на здравље људи и других живих бића. На добро уређеним депонијама утицај на животну средину је минималан. (види: Санитарна депонија)

Дефорестација

Процес сјече, уклањања или паљења шума како би се земљиште искористило за пољопривреду, урбанизацију или у индустријске сврхе. Посљедице су бројне: смањење биодиверзитета, повећање емисије угљен-диоксида, ерозије тла и повећање климатских промјена.

Деградација природе

Процес смањења квалитета природног окружења и нарушавања равнотеже еко-система услед активности човјека или природних појава. Овај процес доводи до уништавања станишта, загађења, губитка биодиверзитета, чиме се угрожава

Депонија

Простор који се користи за одлагање комуналног, индустријског или другог отпада. Уколико нијесу обезбијеђени адекватни услови за селекцију, обраду и рециклажу отпада, депоније могу изазвати загађење животне средине и негативно утицати на здравље људи и других живих бића. На добро уређеним депонијама утицај на животну средину је минималан. (види: Санитарна депонија)

Дивља врста

Врста која је настала у природним условима, без утицаја човјека на одабир или генетичке модификације.

Еколошки отисак

Мјера утицаја човјека на природу. Израчунава се као количина природних ресурса коју троше свакодневне активности појединца и заједнице, којој се додаје количина угљен-диоксида и отпада који се произведе, након чега се то упоређује са способношћу Земље да обнови те ресурсе и апсорбује произведено загађење.

Ефекат стаклене баште

Природни процес у ком гасови стаклене баште (CO_2 , метан) задржавају топлоту у атмосфери, што одржава температуру у опсегу прихватљивом за живи свијет на Земљи. Активности човјека, попут сагореивања фосилних горива и дефорестације, повећавају концентрацију поменутих гасова, што узрокује глобално загријавање и климатске промјене.

Екоцид

Масовно уништење екосистема узроковано људским дјеловањем као што су ратови, крчење и паљење шума на великим површинама, велики изливи нафте, загађења тешким металима или прекомјерна експлоатације ресурса, при чему долази до велике штете по природу и жива бића.

Екологија

Наука која се бави проучавањем живих бића, њихових међусобних односа, као и односа са неживом природом у оквиру екосистема. Термин „екологија“ је 1866. године увео њемачки биолог Ернст Хекел (Ernst Haeckel) и изведен је од грчких ријечи *oikos* (дом) и *logos* (наука).

Еколошка мрежа

Скуп заштићених подручја која се успостављају с циљем очувања специфичних станишних типова и врста од значаја за Црну Гору и Европску унију. Ова мрежа се формира у складу са националним законодавством и међународним уговорима, како би се осигурала заштита биоразноврсности и одрживост екосистема. (види: EMERALD мрежа; NATURA 2000)

Еколошка ниша

Мјесто и начин живота неке врсте у екосистему. Еколошке нише различитих врста могу бити преклопљене, али се никад у потпуности не поклапају. На обалама Скадарског језера живе двије врсте корморана. Хране се рибом, али једна врста се храни крупном, а друга ситном рибом. Једна врста лови у плићим водама, друга на отвореним.

Еколошка свијест

Разумијевање значаја заштите природе, препознавање утицаја човјека на околину, свијест о значају очувања природних ресурса и спремност да се донесу одговорне одлуке које доприносе одрживом развоју и заштити екосистема.

Еколошка валенца

Распон варирања вриједности еколошких фактора у чијим границама је могућ опстанак неког живог бића. Организми, који подносе велика колебања еколошких фактора, имају широку еколошку валенцу и називају се **еуривалентни организми**. Они могу опстати у врло различитим срединама. Насупрот њима су **стеновалентни организми** – уско специјализовани за неку средину. (види: Еколошки фактори)

Еколошки фактори

Утицаји којима животна средина дјелује на неки организам. Могу бити утицаји неживе средине (види: Абиотички фактори) и утицаји осталих живих бића. (види: Биотички фактори)

Еколошки отисак

Мјера утицаја човјека на природу. Израчунава се као количина природних ресурса коју троше свакодневне активности појединца и заједнице, којој се додаје количи-

на угљен-диоксида и отпада који се произведе, након чега се то упоређује са способношћу Земље да обнови те ресурсе и апсорбује произведено загађење.

Екоремедијација

Примјена биолошких процеса у чишћењу загађених подручја, укључујући биоремедијацију (употреба микроорганизама за разградњу загађивача) и фиторемедијацију (употреба биљака за упијање или разградњу токсина). Циљ екоремедијације је обнова еколошке равнотеже и смањење негативног утицаја на животну средину.

Екосистем

Нераскидиво јединство животне заједнице (биоценозе) и њеног станишта (биотопа), који су међусобно повезани процесима кружења материје и протичања енергије.

Екотоксикологија

Интердисциплинарна научна област која проучава токсичне ефекте хемијских материја на организме, популације, биоценозе. (види: Токсини)

Екотуризам

Облик туризма који нуди посјетиоцима прилику да уживају у нетакнутој природи уз минималан утицај на животну средину. Посебан фокус је на примјени еколошких пракси као што су рециклажа, смањење отпада и коришћење обновљивих извора енергије. Екотуризам је примјер одрживог развоја, јер уз очување животне средине доприноси јачању економског и социјалног развоја локалних заједница.

Експлоатација природних ресурса

Коришћење природних ресурса (вода, дрво, нафта, угаљ, руде, земљиште...) у циљу задовољења потреба човјека, као што су енергија, храна, грађевински материјали и сировине за индустрију. Прекомјерна и нерегулисана експлоатација може довести до исцрпљивања ресурса, загађења и нарушавања еколошке равнотеже.

Електронски отпад (е-отпад)

Отпад настао од застарјелих, нефункционалних или оштећених електронских уређаја, као што су телефони, рачунари и телевизори. Е-отпад садржи ријетке метале (титанијум, злато, сребро, калај ...) због чега се селекује и рециклира. Често садржи и опасне материје (олово, жива, киселине), па неправилно одлагање може

загадити земљиште и подземне воде.

EMERALD мрежа

Регионална еколошка мрежа подручја од посебног интереса за заштиту природе на територији Европе, Азије и сјеверне Африке, чији је основ Конвенција о заштити дивљих врста и њихових станишта. На сајту Савјета Европе налази се списак од 32 EMERALD подручја у Црној Гори. (види: Еколошка мрежа, Бернска конвенција)

Емисије

Процес испуштања различитих гасова, честица или хемикалија у околину (најчешће у атмосферу) из индустријских постројења, возила, електрана или пољопривреде. Могу укључивати угљен-диоксид, метан, азотне оксиде и друге штетне честице које утичу на климатске промјене повећавајући концентрацију гасова стаклене баште у атмосфери.

Ендем

Врста уског географског распрострањења, ограничена на једно географски дефинисано подручје. Може бити локални ендем (нпр. живи само на јужним падинама Ловћена), регионални (нпр. насељава источну обалу Јадрана), или ширег подручја (као ендем Балканског полуострва или јужне Европе).

Енергетска ефикасност

Степен губитака, висина трошкова и учинак при коришћењу енергије. Најчешће се односи на неки електрични уређај. Што је већа енергетска ефикасност, мањи је губитак, а бољи учинак датог уређаја.

Ерозија

Процес разарања и одношења земљишта или стијена, који се постепено разграђују и преносе с једног мјеста на друго. Узроци могу бити природне силе (киша, вјетар, ријеке, лед, гравитација) или дјеловање човјека (крчење шума, прекомјерна испаша, неодржива пољопривреда, грађевински радови, експлоатација шљунка...).

Еутрофикација

Повећање биолошке продуктивности у воденим екосистемима; може бити природна, или резултат прекомјерног дотока хранљивих материја (најчешће азота и фосфора) из пољопривреде, индустрије или отпадних вода. Еутрофикација, посеб-

но у љетњим мјесецима, може довести до смањења количине кисеоника у води и тако изазвати помор водених организама.

Ex situ очување

Начин очувања биолошке разноврсности изван природних станишта (ex situ). Укључује чување, гајење и размножавање биљака, животиња и других организама у контролисаним условима (зоолошки вртови, акваријуми, тераријуми, лабораторије, ботаничке баште), као и очување геолошке разноврсности (стијене, руде, минерали, кристали и фосили) у музејима или збиркама. (види: In situ очување)

Животна средина

Свеукупно окружење у ком неки организам живи. Подразумијева све факторе живе (биљке, животиње, гљиве, микроорганизме) и неживе природе (ваздух, вода, земљиште, свјетлост, температура...) који директно или индиректно утичу на његов живот, развој и опстанак.

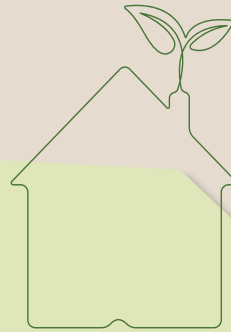
Животна заједница

(Види: Биоценоза).

Животно станиште

(Види: Биотоп).

Зелени кровови

Кровови прекривени вегетацијом која је отпорна на сушу и екстремне температуре, као што су ниске зељасте биљке и жбунови, уз одговарајући систем за дренажу и наводњавање. Они имају дејство природног изолатора, па побољшавају енергетску ефикасност зграда, смањују ефекат урбаних топлотних острва, помажу у упијању CO_2 из ваздуха, смањују ризик од поплава, пружају станиште за жива бића и уљепшавају градове.

Загађење

Присуство штетних материја у животној средини које негативно утичу на здравље живих бића и нарушавају еколошку равнотежу. Загађење изазвано активностима човјека (индустријска производња, саобраћај, пољопривреда и неодговарајуће управљање отпадом) испољава се кроз загађење ваздуха, воде, земљишта, звучну и свјетлосну контаминацију. Природно загађење настаје ерупцијама вулкана, поплавама, воденим бујицама, ерозијом, шумским пожарима и сл.

Загађивачи

(Види: Полутанти).

Заштитни појас (заштитна зона)

Простор између незаштићеног подручја и спољашњих граница заштићеног подручја. Одређује се приликом установљавања заштићеног подручја како би се ограничиле антропогене активности и побољшала заштита.

Зелени кровови

Кровови прекривени вегетацијом која је отпорна на сушу и екстремне температуре, као што су ниске зељасте биљке и жбунови, уз одговарајући систем за дренажу и наводњавање.

нажу и наводњавање. Они имају дејство природног изолатора, па побољшавају енергетску ефикасност зграда, смању ефекат урбаних топлотних острва, помажу у упијању CO_2 из ваздуха, смањују ризик од поплава, пружају станиште за жива бића и уљепшавају градове.

Зелени саобраћај

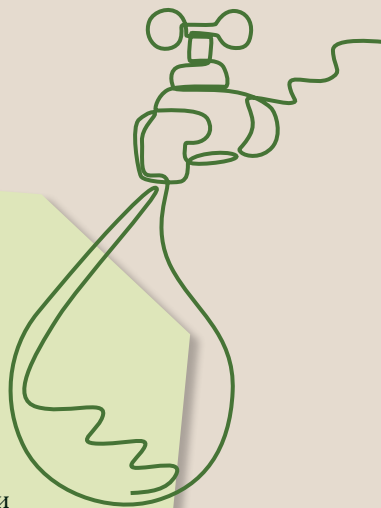
Еколошки прихватљив превоз који не користи фосилна горива, не ствара емисије штетних гасова и доприноси заштити природе. Подразумијева ходање, вожњу бицикла, возила на електрични погон која се напајају из обновљивих извора енергије, јавни превоз као што су трамваји и тролејбуси, као и заједничке вожње које смањују број аутомобила на путевима. Циљ је очување животне средине, смањење емисије штетних гасова и побољшање квалитета живота у урбаним срединама.

Zero waste (без отпада)

Приступ који се фокусира на креирање система у ком се једном употребљен материјал поново употребљава или правилно разграђује, тако да нема отпада или је он сведен на минималну количину. Тиме се смањује потрошња и минимална количина отпада завршава на депонијама.

Заштићено природно добро

Дјелови природе од изузетне вриједности, који се одликују богатством биолошке, геолошке, екосистемске и предиконе разноврсности. Ова добра укључују заштићена подручја (строге резервате природе, националне паркове, посебне резервате природе, паркове природе, споменике природе и предјеле изузетних одлика), као и подручја еколошке мреже. Циљеви управљања заштићеним природним добрима су: дугорочна заштита природе и културних вриједности, одрживо коришћење екосистемских услуга.

Иригација

Процес наводњавања земљишта вјештачким путем, како би се обезбиједила потребна количина воде за нормалан раст биљака, посебно у сушним подручјима или током сушних периода. Иригација може користити различите системе, као што су канали, цијеви, прскалице или систем „кап по кап“, а циљ је побољшање приноса у пољопривреди.

Индустријско загађење

Загађење које настаје усљед индустријских активности, које за посљедицу имају емисију штетних гасова, испуштање отпадних вода и другог загађења што негативно утиче на ваздух, воду, земљиште, биодиверзитет и здравље живих бића.

In situ очување

Очување биолошке и геолошке разноврсности унутар њихових природних екосистема и станишта. Укључује очување дивљих врста у природној средини, очување култивисаних биљака и домаћих животиња у њиховим изворним срединама, као и заштиту геодиверзитета (стијена, руда, минерала, кристала и фосила) на мјестима њиховог настанка или налазишта. (види: Ex situ очување)

Интродукција

Намјерно или ненамјерно уношење врста на подручја или у екосистеме у којима нијесу природно присутне.

Инвазивне врсте

Врсте које се, након уношења на подручје на ком нијесу природни елементи биодиверзитета, шире и успјешно размножавају. Тиме ремеће дотадашњу равнотежу

и негативно утичу на постојећи (аутохтони) биодиверзитет.

Иригација

Процес наводњавања земљишта вјештачким путем, како би се обезбиједила потребна количина воде за нормалан раст биљака, посебно у сушним подручјима или током сушних периода. Иригација може користити различите системе, као што су канали, цијеви, прскалице или систем „кап по кап“, а циљ је побољшање приноса у пољопривреди.

IUCN

Међународна унија за очување природе и природних ресурса, главни свјетски ауторитет за конзервациони статус очувања врста. Данас се употребљава седам основних IUCN категорија угрожености, које показују процјену ризика од изумирања: EX – врста је изумрла након 1500. године, EW – врста ишчезла у природи, CR – крајње угрожена врста, EN – угрожена врста, VU – рањива врста, NT – скоро угрожена врста, LC најмање угрожена врста; постоје и двије додатне категорије: DD – нема довољно података о угрожености врсте и NE – врста није процијењена по IUCN критеријумима.

Изумрла врста

Врста која је потпуно нестала са цијеле планете јер је и последња јединка изумрла. То може бити посљедица промјена у окружењу, прекомјерног лова, губитка станишта или климатских промјена. Најпознатији примјери изумрлих врста су диносауруси и птица додо.

Једноставне еколошке праксе

Свакодневне активности и навике које помажу смањењу негативног утицаја на животну средину (рециклажа, штедња енергије, коришћење бицикла, смањење отпада, компостирање, коришћење платнених цегера...)

Јавно добро

Природни ресурс или радом човјека створено добро које је доступно свима и може га свако равноправно користити, али на начин да не омета друге у његовом коришћењу. Јавна добра су вода, ваздух, земљиште, сунце, путна инфраструктура са трговима и градским улицама, културна и природна баштина. Јавни ресурси обично захтијевају регулацију како би се спријечило њихово прекомјерно коришћење или загађење.

Јединка

Појединачни организам унутар популације који има основне карактеристике које су својствене врсти којој припада.

Једнократна пластика

пластични производи који се користе само једном и затим се одбацују. Ови производи укључују пластичне чаше, сламке, кесе, прибор за јело, амбалажу и друге предмете који нијесу предвиђени за поновну употребу. Коришћење једнократне пластике представља озбиљан проблем у очувању животне средине, јер је процес разградње изузетно спор. (види: Микропластика)

Једноставне еколошке праксе

Свакодневне активности и навике које помажу смањењу негативног утицаја на животну средину (рециклажа, штедња енергије, коришћење бицикла, смањење отпада, компостирање, коришћење платнених цегера...)

К

Конзервација природе

Скуп активности усмјерених на заштиту врста, генетског диверзитета, екосистема, одрживо управљање природним ресурсима и рестаурацију деградираних екосистема, како би се сачували за будуће генерације.

Карбонски отисак (carbon footprint)

Обрачуната вриједност количине емисије гасова стаклене баште коју нека активност, процес производње, предузеће или држава емитују у атмосферу. Обрачунава се у тонама еквивалентно CO_2 . Мјерење карбонског отиска омогућава процјену укупне емисије CO_2 која настаје током ових активности, што помаже у идентификовању подручја гдје се може смањити утицај на животну средину.

Канцерогене материје

Материје које изазивају или повећају ризик од појаве малигних ћелија. То су хе-

мијски, физички или биолошки агенси који оштећују ДНК, доводе до неконтролисаног раста и размножавања ћелија. Често су присутни у загађеном ваздуху, дуванском диму, пестицидима и индустријском отпаду. Примјер канцерогених материја су никл, азбест, катрани, арсен, нитрити, формалдехиди, афлатоксини...

Кисјеле кише

Падавине које садрже сумпорну и азотну киселину, настале када се гасови из саворијевања фосилних горива (сумпор-диоксид и азотни оксиди) споје с влагом у атмосфери. Кисјеле кише закисељују земљиште и водене екосистеме, оштећују биљке, шуме, грађевине и штете екосистемима.

Климатске промјене

Дугорочне постепене промјене климатских карактеристика, узроковане природним процесима и/или активностима човјека, које се базирају на повећању концентрације гасова стаклене баште у атмосфери. Огледају се кроз пораст просјечне температуре (глобално загријавање) који доводи до топљења глечера и пораста нивоа мора. Више температуре изазивају интензивније испаравање воде и повећане концентрације водене паре у атмосфери, што резултира екстремним количинама падавина за кратко вријеме и учесталијим сушама, топлотним таласима, торнадима, ураганима.

Климатски фактори

Фактори који одређују особине климе неке области. У њих се убрајају: температура, свјетлост, вода, влажност и кретање ваздушних маса (вјетрови). Стање климатских фактора у одређеном тренутку представља вријеме на одређеној локацији, а просјечно стање времена даје климу тог региона.

Компетиција

Надметање између јединки за храну, воду, мјесто гнијежђења, склоништа, а код биљака и за сунчеву свјетлост, минералне материје.

Компост

Органски материјал који настаје разградњом биљних и животињских остатака, (свјежег отпада од воћа и поврћа, траве, лишћа, сијена, необојеног папира и картона, коре од јаја...), кроз процес компостирања. Користи се као природно ђубриво за побољшање квалитета земљишта, повећање плодности и задржавање влаге.

Комунални отпад

Отпад из домаћинства и отпад који је по природи или саставу сличан отпаду из домаћинства. Укључује различите врсте отпада: папир, пластика, стакло, метал, текстил, електронски отпад, органске материје. Захтијева одговарајуће управљање, сепарацију и рециклажу, како би се смањило његов негативан утицај на животну средину.

Контаминација

Процес уношења супстанци које доводе до загађења односно ремећења еколошке равнотеже у воду, ваздух или земљиште. Може настати усљед активности човјека (индустрија, саобраћај, пољопривреда) или природних процеса (вулканске ерупције) и изазвати негативан утицај на здравље људи и животну средину.

Конзервација природе

Скуп активности усмјерених на заштиту врста, генетског диверзитета, екосистема, одрживо управљање природним ресурсима и рестаурацију деградираних екосистема, како би се сачували за будуће генерације.

Кружење материје

Процес у ком се материја не троши, већ прелази из неорганског облика у органски и обратно, кружећи кроз екосистем. Вода, угљен-диоксид, кисеоник, азот, стално круже кроз екосистем, кроз активности као што су фотосинтеза, дисање, разлагање и испаравање, чиме се обнављају природни ресурси и одржава живот на Земљи. Произвођачи користе неорганске материје за стварање органских, којима се хране потрошачи; органске материје угинулих произвођача и потрошача разлагачи разграђују до неорганских и враћају у екосистем. (види: Протичање енергије у природи)

Лабилан екосистем

Екосистем у којем природна равнотежа није стабилна и лако долази до нарушавања услед унутрашњих или спољашњих фактора, при чему опоравак може бити спор или немогућ без интервенције човјека.

Лабилан екосистем

Екосистем у којем природна равнотежа није стабилна и лако долази до нарушавања услед унутрашњих или спољашњих фактора, при чему опоравак може бити спор или немогућ без интервенције човјека.

Лагеровање отпада

Контролисано, привремено складиштење отпада у предвиђеним објектима или просторима, ради његове касније прераде, рециклаже или одлагања. Спроводи се уз мјере заштите животне средине, како би се спријечиле штетне посљедице по здравље људи и природу. (Види: Одлагање отпада)

Ланац исхране

Низ организама у ком сваки представља извор хране за следећи. На почетку ланца су произвођачи (биљке и алге), на њих се надовезују потрошачи (биљоједи, месоједи, сваштоједи), док се ланац завршава разлагачима (бактеријама и гљивама које разграђују мртве организме). Ланац исхране доказује како енергија тече и материја кружи кроз екосистем. (види: Протицање енергије у природи; Кружење материје)

Литосфера

Спољашњи, чврсти слој планете Земље који обухвата кору и горњи дио омотача. Подијељена је на велике плоче које се помјерају и изазивају геолошке промјене

као што су земљотреси и вулканске ерупције.

Ловостај

Законом дефинисана забрана лова на одређене врсте животиња у тачно утврђеном дијелу године (током периода парења, мријешћења и подизања младунчади) како би се омогућило њихово размножавање и очување популација. Кршење ловостаја је кажњиво, а казне могу бити новчане и/или затворске.

М

Мјешовити отпад

Отпад који настаје када се различите врсте отпада (органски отпад, пластика, стакло, папир, текстил, електронски отпад) не одвајају на мјесту настанка, већ се одлажу у истој посуди. Одлагањем мјешовитог отпада губе се сировине које би се могле рециклирати.

Медицински отпад

Настаје у здравственим установама (болницама, амбулантама, лабораторијама) и обухвата искоришћене игле, завоје, рукавице, лекове, узорке крви, ткива и друге потенцијално заразне или опасне материјале. Ако се не обради правилно, може угрозити здравље људи, контаминирати воду, земљиште и ваздух, због чега мора бити одвојен, јасно обиљежен и обрађен посебним третманима (стерилизацијом, спаљивањем или хемијском обрадом).

Метан (CH₄)

Гас без боје и мириса који је настао биолошким и геолошким процесима у земљи формирајући велике резервоаре природног гаса – плина, ког користимо као фосилно гориво. Свакодневно одређене количине метана настају у процесима разлагања органског материјала у мочварама и депонијама. Спада у гасове стаклене баште, па његове повећане концентрације појачавају овај ефекат и изазивају глобално загријавање.

Микроклима

Специфични климатски услови који се јављају на малим површинама, као што су паркови, улице или шумска подручја, а који се разликују од општих климатских услова у ширем подручју. На примјер, градови могу имати специфичну микроклиму због бетонских површина које задржавају топлоту, док паркови унутар града и шумске области око њега могу имати влажнију и хладнију микроклиму.

Микроорганизми

Организми видљиви само под микроскопом, већином једноцелијски, у које се убрајају бактерије, гљивице, алге и праживотиње. Иако су ситни, имају важну улогу у екосистемима, јер разграђују органске материје, омогућавају кружење материје и обогаћивање земљишта. Неки микроорганизми изазивају болести код људи, животиња и биљака.

Микропластика

Честице пластике чије су димензије до 5 mm, а потичу од разградње већих пластичних предмета (пластичне флаше, кесе, рибарске мреже...) или се користе у индустрији. Микропластика може контаминирати водене екосистеме, земљиште и атмосферу и представља озбиљан еколошки изазов због тешке и споре разградње и могућности акумулирања (нагомилавања) у биљкама, животињама и људима.

Мјешовити отпад

Отпад који настаје када се различите врсте отпада (органски отпад, пластика, стакло, папир, текстил, електронски отпад) не одвајају на мјесту настанка, већ се одлажу у истој посуди. Одлагањем мјешовитог отпада губе се сировине које би се могле рециклирати.

Минерално ђубриво

Вјештачко ђубриво које садржи један или више основних хранљивих елемената за биљке (азот, фосфор, калијум, магнезијум). Ова ђубрива се лако растварају у води и усвајају од стране биљака, чиме обезбјеђују бржи раст и веће приносе. Међутим, прекомјерна употреба може довести до загађења животне средине, еутрофикације вода и смањења квалитета земљишта услед смањења микробиолошке активности.

Мониторинг животне средине

Планско и континуирано праћење стања природе, биолошке и предикционе разноврсности. Мониторинг укључује прикупљање и анализирање података о врстама, екосистемима и факторима који утичу на животну средину. Овај процес омогућава правовремено уочавање негативних промјена као што су смањење биодиверзитета и загађење. Пружа основу за развој ефикасних мјера заштите и очувања природних ресурса. (види: Биоиндикатор)

Н

NATURA 2000

Мрежа заштићених подручја у Европској унији која покрива највриједније и најугроженије биљне, животињске врсте и станишта. Укључује и копнена и морска станишта, а у ЕУ је до сада под Natura 2000 мрежом заштићено 18% копнене и 7% морске површине. Црна Гора, као један од услова уласка у ЕУ, мора успоставити сопствену мрежу N2000 подручја која би се затим инкорпорирала у мрежу на нивоу ЕУ.

Национални парк

Заштићено природно подручје копна или мора које штити екосистеме за садашње и будуће генерације, онемогућавајући неадекватно коришћење природних добара и дјеловање које нарушава еколошку равнотежу. Истовремено обезбјеђује духовне, научне, образовне и рекреативне потребе посјетилаца које су у складу са очувањем природе и културе. У Црној Гори постоји пет националних паркова: Дурмитор, Биоградска гора, Ловћен, Скадарско језеро и Проклетије.

Нафта

Течна или получврста природна материја смјештена у земљиној кори, у чијем хемијском саставу доминирају угљоводоници. Један је од најважнијих енергената у свијету. Користи се за производњу различитих горива (бензин, дизел, керозин) пластике, гуме, боја, детерџената, влакана итд. Вађење, транспорт и сагоријевање нафте имају озбиљан утицај на животну средину због загађење ваздуха, воде и земљишта, као и доприноса климатским промјенама.

Нафтне мрље

Површинска загађења која настају када нафта или њени деривати (бензин, дизел, керозин) дођу у контакт с водом. Настају цурењем или изливањем нафте услед незгода у транспорту, експлоатације или производње. Штетне су за водене екосистеме јер блокирају приступ свјетлости воденим биљкама и алгима, што смањује ниво кисеоника и негативно утиче на животне циклусе водених организама. Загађење нафтом доводи и до помора морских организама.

NATURA 2000

Мрежа заштићених подручја у Европској унији која покрива највриједније и најугроженије биљне, животињске врсте и станишта. Укључује и копнене и морске станишта, а у ЕУ је до сада под Natura 2000 мрежом заштићено 18% копнене и 7% морске површине. Црна Гора, као један од услова уласка у ЕУ, мора успоставити сопствену мрежу N2000 подручја која би се затим инкорпорирала у мрежу на нивоу ЕУ.

Необновљиви ресурси

Природни ресурси који настају изузетно споро (током милиона година), а троше се много брже него што се могу обновити, због чега се сматрају необновљиви.

вим. У ову групу спадају фосилна горива (нафта, угаљ, природни гас), нуклеарна горива (уранијум), поједини метали (злато, сребро, бакар, алуминијум, жељезо, цинк, литијум) и минерали (боксит). Њихова прекомјерна употреба води ка исцрпљивању залиха и негативним утицајима на животну средину.

Неоргански отпад

Отпад који није поријеклом од живих организама и који се самим тим тешко разграђује у природи. Материјали попут пластике, стакла, метала и електронског отпада могу остати у природи стотинама година. Да би се смањила количина отпада и штитила животна средина овакав отпад се рециклира.

Нулта емисија

Процес у ком је количина гасова стаклене баште који се испуштају у атмосферу једнака количини коју природа или технологије уклоне из ње. Да би се ово постигло потребне су промјене у садашњим индустријским и пољопривредним технологијама, као и промјене у неким навикама становништва.

Одрживи развој

Развој који осигурава равнотежу између економског раста, друштвене добробити и заштите природе, без угрожавања права будућих генерација да задовоље своје потребе. Фокусира се на коришћење ресурса са што мањим негативним утицајем на животну средину, уз омогућавање напретка друштва.

Обновљиви извори енергије

Извори енергије који се природно обнављају и могу да се користе за добијање електричне, топлотне или механичке енергије. То су сунчева свјетлост (соларна енергија), вјетар (вјетроенергија), вода (енергија водотокова, енергија плиме и осеке, енергија таласа), енергија биомасе и геотермална енергија. За разлику од угља, нафте и природног гаса, обновљиве изворе је немогуће потрошити и имају минималан утицај на животну средину, што их чини одрживим за дугорочно коришћење.

Одлагање отпада

Поступак збрињавања отпада на посебно одређеним локацијама, гдје се отпад складишти с циљем привременог или трајног збрињавања. У случају привременог складиштења (види: Лагероване отпада), отпад се може касније прерадити, рециклирати или на други начин обрадити. Ако се отпад не може обрадити или рециклирати, одлагање може бити трајно, узимајући у обзир еколошке и сигурносне стандарде.

Одрживи развој

Развој који осигурава равнотежу између економског раста, друштвене добробити и заштите природе, без угрожавања права будућих генерација да задовоље своје потребе. Фокусира се на коришћење ресурса са што мањим негативним утицајем на животну средину, уз омогућавање напретка друштва.

Органска пољопривреда

Пољопривредна производња која се темељи на коришћењу природних метода за узгој биљака и животиња, без употребе хемијских пестицида, вјештачких ђубрива и генетски модификованих организама. Она има за циљ производњу здравих прехранбених производа, очување животне средине и унапређење дугорочне одрживости пољопривредних система.

Органски отпад

Отпад који настаје од биљних и животињских извора и који се може природно разградити под утицајем микроорганизама, инсеката, црва и других организама који се хране овим материјама. У органски отпад спадају остаци од воћа и поврћа, лишће, гране, кора дрвета, трава, сијено, стајњак... Може се користити

за производњу компоста, који побољшава квалитет земљишта као органско ђубриво.

Органски производи

Храна и други пољопривредни производи који су произведени у складу са принципима органске пољопривреде. То значи да у њиховом узгоју нијесу коришћени хемијски пестициди, вјештачка ђубрива, хормони раста, антибиотици, нити генетски модификовани организми.

Органско ђубриво

Природно ђубриво које потиче од биљних и животињских материјала, као што су стајњак, компост и биљни отпад. Побољшава структуру земљишта, повећава плодност, помаже у задржавању воде и обезбјеђује хранливе материје за биљке. Употреба органског ђубрива доприноси очувању животне средине и одрживој пољопривреди.

Отпад

Сваки материјал или предмет који се одбацује јер више није користан или је неупотребљив. Може се рециклирати, компостирати или збринати на одговарајући начин. Дакле, отпад може бити даље користан (кроз рециклажу и компостирање), али и неупотребљив.

Озонске рупе

Подручја у озонском слоју атмосфере гдје долази до стањивања озонског омотача. Најчешћи узрок настанка озонских рупа су гасови који садрже халогене елементе (фреони, халони) и производ су активности човјека. (види: Озонски омотач)

Озонски омотач

Слој озона у атмосфери на висини 20–30 km од Земље који апсорбује UV зрачење Сунца и спречава да доспије до Земљине површине. Без овог слоја, живот на Земљи био би озбиљно угрожен, јер би UV зрачење директно долазило до живих бића, узрокујући мутације ћелија, смањење имунитета, опекотине, рак коже, оштећење вида и поремећаје у екосистемима.

Повратна амбалажа

Амбалажа коју након употребе купац враћа у продавнице или на друге локације како би се поново употребила за исту намену. То су најчешће стаклене флаше, али може бити и метална, дрвена, пластична или текстилна амбалажа. Овај систем омогућава смањење отпада и подстиче поновну употребу материјала, чиме се доприноси заштити животне средине.

Паразити(зам)

Организми који живе и хране се на рачун домаћина наносећи му штету. Штета по домаћина је толика да може довести и до његове смрти.

Парк природе

Пространо природно или дјелимично уређено подручје копна и/или мора с високим нивоом биолошке разноврсности и/или геолошких вриједности, са значајним предионим, културно-историјским вриједностима и еколошким карактеристикама од националног и међународног значаја. У њему су забрањене активности које угрожавају његова обиљежја, вриједности и улогу парка.

Пелет

(види: Брикет).

РЕТ амбалажа

Амбалажа израђена од полиетилен терафталата – врсте пластике која се користи за флаширање воде, газираних сокова, уља, паковање хране. Намијењена је за једнократну употребу и не смије се излагати температури изнад 60°C, јер тада испушта отровне супстанце. Због широке примјене, представља значајан

извор загађења, али се лако рециклира и тако се смањује њен негативни утицај на животну средину.

Пестициди

Хемијски или биолошки производи који се користе за заштиту узгајаних биљака од штетних инсеката, гриња, пужева, глодара, корова, гљивица и за регулацију раста биљака. Користе се у пољопривреди како би се умањила економска штета на принос и квалитет добијене хране. Њихова прекомјерна употреба може имати негативне посљедице по здравље људи, животну средину и биодиверзитет.

PM честице

Честице које доспијевају у атмосферу током сагоријевања нафте и њених деривата, угља, паљења отпада. Због малих димензија лако доспијевају до плућа гдје успоравају размјену угљен-диоксида и кисеоника, доводећи до напрезања срчаног мишића. (PM2.5 су честице пречника 2.5 микрона или 1/30 дебљине људске длаке), PM10 – 10 микрона; PM – particulate matter).

Популација

Скуп јединки исте врсте које настањују одређено подручје и међусобно се размножавају дајући плодно потомство. Особине популације су: бројност, густина, наталитет и морталитет, распоред јединки, полна и узрасна структура. На њен опстанак и раст утичу бројни фактори као што су доступност ресурса за живот, предатори, појава болести, инвазивне врсте, промјене климатских услова итд.

Пошумљавање

(Види: Форестација).

Повратна амбалажа

Амбалажа коју након употребе купац враћа у продавнице или на друге локације како би се поново употријебила за исту намјену. То су најчешће стаклене флаше, али може бити и метална, дрвена, пластична или текстилна амбалажа. Овај систем омогућава смањење отпада и подстиче поновну употребу материјала, чиме се доприноси заштити животне средине.

Посебни резерват природе

Подручје које се издваја због јединствених, ријетких или репрезентативних при-

родних вриједности. Овај простор обухвата станишта угрожених дивљих врста биљака, животиња и гљива на природном, полуприродном или антропогеном подручју. У посебном резервату природе забрањено је било какво дјеловање које би могло угрозити вриједности због којих је заштићено. Допуштене су посјете ради праћења стања природе, образовања и туризма, уз одобрење и у складу с планом управљања.

Предатор(ство)

Однос између два организма гдје грабљивац – предатор, активно лови плијен којим се храни доводећи до његовог угинућа. Током еволуције предатор је развио особине којима ефикасније може уловити плијен, а плијен особине којима се ефикасније брани.

Превенција (превентивне мјере)

Радње које се предузимају ради спречавања узрока загађивања и деградације станишта. Примјер превенције је забрана градње око водоизворишта, чиме се штите површинске и подземне воде од загађења.

Превоз без емисије

Облик транспорта који не испушта штетне гасове у атмосферу. Обухвата пјешачење, возњу бицикла, електрична возила и електрични јавни превоз (трамвај и тролејбус). Овакав превоз доприноси смањењу загађења ваздуха, смањује емисију гасова стаклене баште и подстиче одржив урбани развој.

Природна равнотежа

Усклађени однос између живих бића и њиховог окружења, који омогућава одржавање здравих и функционалних екосистема.

Природне непогоде

Изненадни догађаји који настају као резултат природних процеса у земљи, атмосфери или океанима (земљотреси, поплаве, суше, урагани, торнада, вулканске ерупције). Њихова учесталост и јачина могу бити појачани неким активностима човјека као што су емисије гасова стаклене баште, сјеча шума и урбанизација.

Природни ресурси

Дјелови природе које човјек користи за задовољење својих потреба, нарочито

у производњи и разним привредним дјелатностима. Дијеле се на необновљиве (минералне сировине, фосилна горива) и обновљиве (вода, Сунце, земљиште, шуме, биљни и животињски свијет). (види: Обновљиви извори енергије; Необновљиви извори енергије)

Процјена утицаја на животну средину

Поступак који укључује: припрему елабората, учешће заинтересованих органа и јавности, оцјену елабората и доношење одлуке о давању или одбијању сагласности за пројекат, уз адекватно образложење. Ова процјена се врши за пројекте који могу значајно да утичу на животну средину или здравље људи кроз директни и индиректни утицај на становништво, биодиверзитет, заштићене врсте, земљиште, воду, ваздух, климу, пејзаж, културну баштину и заштићена подручја. Процјена утицаја врши се за пројекте у индустрији, рударству, енергетици, саобраћају, туризму, пољопривреди, шумарству, водопривреди, комуналним дјелатностима и за пројекте у заштићеним подручјима или локалитетима културног наслеђа, док се не врши за пројекте везане за одбрану или отклањање посљедица природних катастрофа.

Полутанти

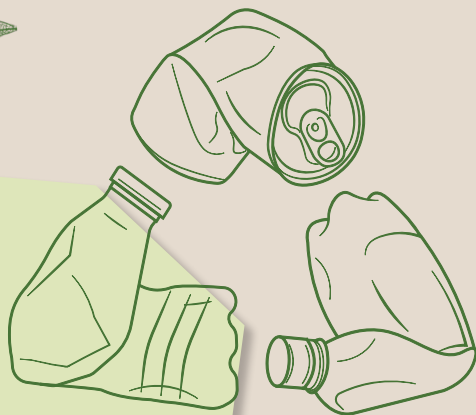
Штетне супстанце које загађују ваздух, воду или земљиште и потичу углавном од активности човјека. Могу бити гасови, течности или честице које нарушавају здравље живих бића и природну равнотежу.

Протицање енергије у природи

Кретање енергије кроз екосистем, почевши од сунчеве светлости која се претвара у хемијску енергију кроз процес фотосинтезе, затим се преноси кроз ланце исхране (биљоједи, месоједи, сваштоједи и на крају разлагачи), омогућава кружење материје, уз стално одавање енергије у облику топлоте. Процес протицања енергије уз кружење материје одржава равнотежу екосистема јер омогућава животне процесе свих организама у екосистему. (види: Кружење материје)

Природа

Све што постоји на Земљи, а није створио човјек. Обухвата сва жива бића, водене и копнене ресурсе, ваздух, земљиште и климатске процесе који су створени без интервенције човјека.

Рециклажни центар

Посебно организовано мјесто гдје се прикупља, сортира и обрађује отпадни материјал (као што су папир, пластика, метал, стакло) како би се припремио за процес рециклаже.

Радиофреквентно зрачење

Електромагнетно нејонизујуће зрачење које се користи за рад мобилних телефона, радија, телевизије, радара и осталих RF/микроталасних комуникационих уређаја. Ово зрачење је у опсегу од 3 KHz до 300 GHz и не може довести до оштећења ДНК у ћелијама, јер не може изазвати јонизацију, односно уклањање електрона из атома и молекула. Насупрот њему је јонизујуће зрачење које емитују рендген или атомска бомба, које продире у ткива и ћелије и изазива мутације које могу резултирати појавом канцера.

Разлагачи

Бактерије и гљиве које претварају органске материје из угинулих биљних и животињских остатака у неорганске материје које враћају у земљиште, чиме омогућавају рециклажу хранљивих материја и поновну употребу од стране биљака. Без разлагача, органски отпад би се нагомилавао, успорило би се кружење хранљивих материја, смањила плодност земљишта и угрозио опстанак других организама у екосистему.

Рециклажа

Процес прераде отпада у нови материјал или производ који се поново користи. Циљ рециклаже је смањење количине отпада, очување природних ресурса и смањење негативног утицаја на животну средину. Рециклажом се материјали као што су папир, пластика, метал и стакло, могу трансформисати у секундарне

сировине које се користе у производњи нових предмета.

Рециклومات

Специјализовани уређај који прима амбалажни отпад (пластичне флаше, лименке или стаклене флаше), аутоматски препознаје материјал, сортира га и често кориснику даје награду као подстицај за рециклажу. Употребом рециклوماتа правилно се одлаже отпад, олакшава се рециклажа, смањује количина отпада у природи и развија еколошка свијест код грађана.

Рециклажни центар

Посебно организовано мјесто гдје се прикупља, сортира и обрађује отпадни материјал (као што су папир, пластика, метал, стакло) како би се припремио за процес рециклаже.

Ремедијација

Процес уклањања, смањења или неутрализације загађивача из земљишта, воде или ваздуха коришћењем различитих метода, као што су биоремедијација (употреба микроорганизама и биљака), хемијска неутрализација или физичко-хемијске технике. Циљ је поновно успостављање еколошке равнотеже, смањење штетног утицаја на животну средину и здравље људи, омогућавање обнове угрожених екосистема. (види: Екоремедијација)

Реликт

Врста биљака, животиња или гљива која је некада имала широко распрострањење, али је данас преживјела само у малим, изолованим подручјима која су остаци некадашњег станишта (нпр. муника и молика)

Ријетка врста

Врста са малобројном популацијом, која није угрожена, али је под ризиком да њен опстанак буде угрожен. Најчешће су то врсте са специфичним еколошким захтјевима, било по питању извора хране, влажности станишта или количине свјетлости. Резултат оваквих захтјева је мали број јединки на широком подручју. Овдје можемо убројити и већину ендемичних врста.

С

Санаација

Радње које се предузимају како би се смањила загађеност неког станишта.

Санационим мјерама се може пречистити загађена вода, земљиште или атмосфера, али од степена загађења зависи и крајњи домет санације.

Санаација

Радње које се предузимају како би се смањила загађеност неког станишта. Санационим мјерама се може пречистити загађена вода, земљиште или атмосфера, али од степена загађења зависи и крајњи домет санације.

Санитарна депонија

Плански изграђен и опремљен простор за трајно, контролисано, организовано и сигурно одлагање отпада. Циљ је да се негативни утицаји на земљиште, воду, ваздух и здравље људи сведу на најмању могућу мјеру.

Секундарне сировине

Материјал добијен прерадом отпада, који се користи умјесто природних сировина за израду нових производа. Настаје рециклажом старих, већ употребљених материјала као што су папир, пластика, стакло и метал. На примјер, рециклажа старих тегли укључује њихово сакупљање, прање и дробљење, након чега се стакло топи и постаје секундарна сировина која се користи за израду нових стаклених предмета, као што су нове тегле, чаше или флаше.

Селективно одлагање отпада

Поступак сортирања различитих врста отпада према њиховим карактеристикама, како би се омогућила њихова даља рециклажа или правилно збрињавање.

Циљ је смањење количине отпада који завршава на депонијама, побољшање ефикасности рециклаже и заштита животне средине. Најчешће врсте отпада које се селективно одлажу су папир (новине, картон, часописи), пластика (флаше, кесе, амбалажа), стакло (стаклене флаше, теглице), метал (лименке, алуминијум) и биоотпад (биљни материјали).

Смеће

Материјал који људи одбацују сматрајући да нема даљу употребну вриједност. Приликом сакупљања може се сортирати (види: Селективно одлагање отпада), тако да се издваја дио који иде даље на рециклажу и дио који завршава на депонијама.

Соларна енергија

Енергија добијена коришћењем сунчевог зрачења. Може се претворити у електричну или топлотну енергију помоћу различитих технологија, као што су фотонапонски панели (за производњу електричне енергије) и соларни колектори (за загријавање воде или простора). Као чист и неисцрпан извор енергије, соларна енергија има значајну улогу у смањењу емисије штетних гасова и очувању животне средине.

Споменик природе

Заштићено подручје копна и/или мора које обухвата један или више природних или природно-културних облика од еколошке, научне, естетске, културне или образовне вриједности. Може се налазити на природном, полуприродном или антропогеном подручју. У споменику природе и његовој непосредној околини забрањене су активности које угрожавају његова обиљежја, вриједности и улогу.

Строги резерват природе

Законом заштићено подручје копна и/или мора са изузетним или репрезентативним екосистемима и неизмијењеном или незнатно измијењеном природом. Намијењен је искључиво очувању изворне природе, праћењу стања и научном истраживању које не мијења основна обиљежја и не угрожава природне процесе. У њему су забрањене све радње и активности, осим посјеђивања у сврху образовања, истраживања и праћења стања природе, уз претходно одобрење надлежних органа управе.

Станиште

(Види: Биотоп).

Стратегија биодиверзитета

Опис мјера и активности за одређени временски период којима се утврђују смјернице и циљеви за очување биолошке разноврсности. Црна Гора, односно тадашње Министарство уређења простора и заштите животне средине, је први пут 2010. године донијело Националну стратегију биодиверзитета са акционим планом за период од пет година. Основни стратешки циљеви укључују, осим генералне заштите биодиверзитета, мултисекторски приступ у заштити, редовно финансирање спровођења стратегије, комплетирање инфраструктуре за заштиту биодиверзитета и унапређено генерално знање о биодиверзитету у црногорском друштву.

Стратешка процјена утицаја на животну средину

Поступак којим се унапријед процјењује могући утицај планова и програма на животну средину, како би се ризици по природу препознали и спријечили прије њихове реализације. Спроводи се за планове и програме за које постоји могућност да би њихова реализација изазвала посљедице по животну средину, заштићена подручја и биодиверзитет. Обавезна је за планове и програме у областима пољопривреде, шумарства, рибарства, ловства, енергетике, рударства, саобраћаја, туризма, регионалног развоја, урбанистичког и просторног планирања, као и управљања морским добром, водама и отпадом. Не врши се за планове и програме намијењене одбрани земље, отклањању посљедица природних катастрофа и за финансијске и буџетске планове. Циљ израде стратешке процјене је осигурати да се питања животне средине и здравља људи потпуно узму у обзир приликом развоја планова и програма, кроз јасне, транспарентне и ефикасне поступке, уз учешће јавности, с циљем одрживог развоја и унапређења заштите здравља и животне средине.

Сукцесије екосистема

Смјењивање животних заједница (биоценоза) природним путем на неком подручју.

Свјетлосно загађење

Прекомјерно вјештачко свјетло током ноћи које има штетне ефекте на жива бића. Доводи до забуне у дневном и ноћном ритму животиња, утиче на понашање и

оријентацију неких врста, а код човјека умањује производњу хормона мелатонина што може довести до несанице, депресије и других психичких проблема.

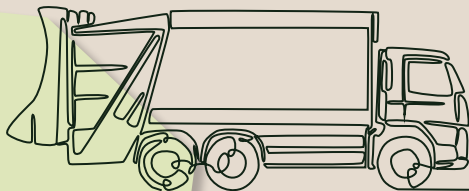

Токсини

Супстанце које ремете биолошке процесе у живим бићима изазивајући хемијске реакције које могу довести и до смрти. Токсини настају природно у живим организмима и грађени су у виду простих или сложених протеина. Бактерија *Clostridium botulinum* ствара токсин ботулин, неке гљиве производе микотоксине, а змије луче токсин који користе за одбрану или парализовање плијена. Поред токсина, као отрова насталих у живим организмима, постоје и отровне супстанце другачијег поријекла (нека хемијска једињења, тешки метали...).

Тешки метали

Хемијски елементи велике густине који могу бити токсични за живи свијет и животну средину. Неки од њих (нпр. цинк, манган, молибден, селен), неопходни су (есенцијални) за нормално функционисање организама, али искључиво у малим количинама. С друге стране, неесенцијални тешки метали (нпр. олово, кадмијум, арсен, жива) нијесу потребни организмима. Људске активности (као што су индустрија, саобраћај, употреба хемијских пестицида у пољопривреди) могу повећати концентрацију ових метала, што доводи до еколошких и здравствених проблема. Тровање тешким металима изазива различите симптоме, у зависности од врсте метала и његове концентрације у организму.

Управљање отпадом

Процес организовања и спровођења активности у вези са сакупљањем, обрадом, рециклажом и одлагањем отпада, како би се смањили негативни утицаји на животну средину и здравље људи.

Угљен-диоксид (CO_2)

Хемијско једињење састављено од једног атома угљеника и два атома кисеоника које је на собној температури безбојни гас. Природни је састојак атмосфере и у нормалним концентрацијама је без мириса. Основни је извор угљеника за жива бића у карбонском циклусу на Земљи. Дисањем жива бића испуштају CO_2 у атмосферу, али његова концентрација се прекомјерно повећава услед сагоријевања фосилних горива, доприносећи ефекту стаклене баште и убрзавајући глобално загријавање.

Угрожена врста

Врста дивљих биљака, животиња или гљива којој пријети опасност од изумирања у природној средини, глобално или у неком региону, због губитка станишта или наглог опадања бројности услед прекомјерног или илегалног излова, климатских промјена или појаве инвазивних врста

Управљање отпадом

Процес организовања и спровођења активности у вези са сакупљањем, обрадом, рециклажом и одлагањем отпада, како би се смањили негативни утицаји на животну средину и здравље људи.

Урбана топлотна острва

Феномен када градске области постану знатно топлије од околних руралних подручја. У градовима асфалт, бетон и други материјали упијају и задржавају топлоту током дана, док ноћу отпуштају ту акумулирану топлоту и чине градску средину топлијом. Овај ефекат повећава потрошњу енергије за хлађење, доприноси загађењу ваздуха, утиче на здравље људи и повећава ризик од климатских промјена.

Фосилна горива

Материје настале од угинулих биљака и животиња током више милиона година, под високим притиском и температуром, а користе се као извор енергије. У њих се убрајају угаљ, нафта и природни гас. Њихово сагоревање доприноси загађењу животне средине и климатским промјенама.

Фауна

Скуп свих животињских врста које настањују одређено географско подручје. Тако фауну Пљеваља чине све животињске врсте које настањују подручје овог града.

Флора

Скуп свих биљних врста једног географског подручја. Флору Балкана чине све врсте биљака на овом полуострву.

Форестација

Процес садње дрвећа на подручјима која претходно нијесу била прекривена шумама или је шумски покривач деградиран. Циљ је обновити шумске екосистеме, побољшати квалитет земљишта, смањити ерозију и допринијети смањењу ефекта стаклене баште.

Фосил

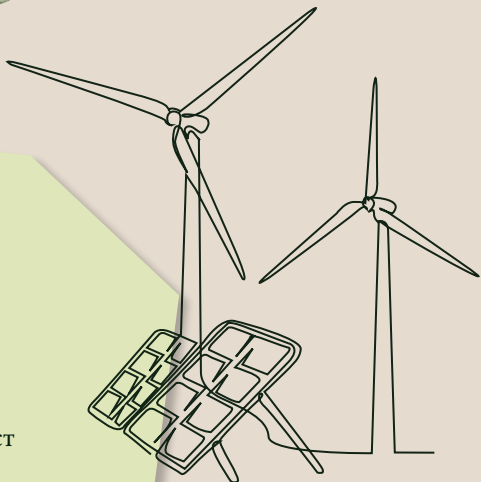
Очувани остатак (кости, зуби, шкољке), траг или отисак организама који су живјели у прошлим геолошким периодима. Фосили настају процесом фосилизације – када органски материјал постепено замијене минерали, таложењем или кристализацијом. Сачувани у седиментним стијенама, фосили омогућавају научницима да проучавају историју живота на Земљи.

Фосилна горива

Материје настале од угинулих биљака и животиња током више милиона година, под високим притиском и температуром, а користе се као извор енергије. У њих се убрајају угаљ, нафта и природни гас. Њихово сагоријевање доприноси загађењу животне средине и климатским промјенама.

Фреонски гасови

Синтетички гасови који се користе у расхладним и клима уређајима, а раније су се користили и у производњи спрејева. Садрже флуор, хлор и понекад бром, који оштећују озонски омотач, чиме се повећава изложеност UV зрачењу.

Хибридна енергија

Систем који комбинује различите изворе енергије, обично обновљиве (соларна и вјетроенергија) и необновљиве (фосилна горива), како би се побољшала ефикасност и смањила емисија штетних гасова.

Хербициди

Хемијска средства која уништавају или сузбијају раст нежељених биљака (корова). Примјењују се у пољопривреди, шумарству, хортикултури и на јавним површинама ради повећања приноса узгајаних биљака и олакшавања одржавања терена. Прекомјерна употреба хербицида може изазвати загађење земљишта и вода и штетити здрављу људи и биодиверзитету.

Хетеротрофни организми

Организми који не могу сами да производе органску материју, већ се хране готовим органским једињењима из других живих бића (зато се називају и потрошачи или конзументи). У ову групу спадају животиње (укључујући човјека), гљиве, већина бактерија и неки протисти. (види: Аутотрофни организми)

Хибридна енергија

Систем који комбинује различите изворе енергије, обично обновљиве (соларна и вјетроенергија) и необновљиве (фосилна горива), како би се побољшала ефикасност и смањила емисија штетних гасова.

Хидроелектрана

Електрана која користи енергију кретања воде (из ријека или језера) за производњу електричне енергије. Вода покреће турбине које су повезане са генератором.

рима, чиме се ствара електрична енергија. Ово је обновљив извор енергије, али може имати утицај на екосистеме због промјене у природним токовима ријека, отежавања или онемогућавања миграције риба, промјене микроклиме, смањења квалитета воде и уништавање станишта.

Хидросфера

Воде на Земљи (у океанима, морима, ријекама, језерима, подземним водама, глечерима, ледницима) и у атмосфери. Вода у хидросфери стално кружи кроз циклус испаравања, кондензације и падавина.

Хумус

Органски материјал у земљишту који настаје дуготрајним процесом разградње биљних и животињских остатака, уз помоћ бактерија и гљива. То је тамна, храњива супстанца која одређује плодност земљишта и учествује у очувању еколошке равнотеже.

Циркуларна економија

Одрживи економски модел заснован на кружењу ресурса, гдје се производи, материјали и сировине што дуже задржавају у употреби. Циљ јој је да продужи вијек трајања производа, смањи отпад и очува природне ресурсе кроз рециклажу, поновну употребу, поправку и редизајн.

Циркуларна економија

Одрживи економски модел заснован на кружењу ресурса, гдје се производи, материјали и сировине што дуже задржавају у употреби. Циљ јој је да продужи вијек трајања производа, смањи отпад и очува природне ресурсе кроз рециклажу, поновну употребу, поправку и редизајн.

ЦИТЕС (CITES) конвенција

Конвенција о међународном промету угрожених врста дивље флоре и фауне, потписана у Вашингтону 3. марта 1973, а допуњена у Бону 22. јуна 1979. године. Сврха конвенције је да међународни промет дивљих врста биљака и животиња не доведе до њиховог изумирања. У Црној Гори, као потписници, ступила је на снагу 2006. године.

Црвена књига

Научна публикација која садржи детаљне податке о угроженим врстама на националном или регионалном нивоу: опис врсте, распрострањеност, бројност популација, опис станишта, степен угрожености, фактори угрожавања, фотографије... Користи се за праћење стања биодиверзитета и подстицање заштите угрожених врста.

Црвена листа

Списак угрожених врста са одређеним категоријама угрожености, које су дефинисане од стране Међународне уније за очување природе (IUCN). (види: IUCN)

Цвјетање воде

Пренамножавање алги или водених биљака, усљед велике концентрације азота и фосфора у воденом екосистему, најчешће у условима високих температура. Као посљедица цвјетања воде често се јавља дефицит кисеоника, некад настају и токсична једињења, што изазива помор водених организама.

4

Чиста енергија

Енергија која се производи коришћењем обновљивих извора: сунца, вјетра, воде и геотермалне енергије. Током ове производње не емитују се штетни гасови, не загађују се ваздух, вода ни земљиште, што доприноси смањењу негативних ефеката на животну средину.

Чиста енергија

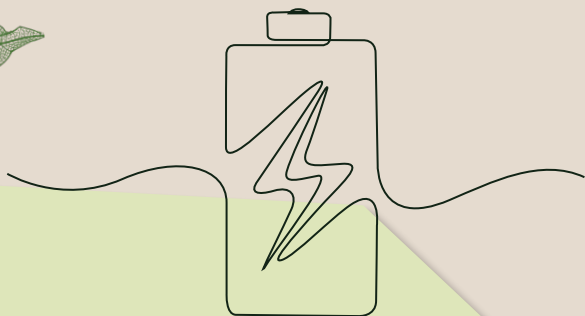
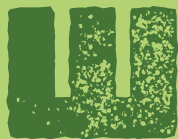
Енергија која се производи коришћењем обновљивих извора: сунца, вјетра, воде и геотермалне енергије. Током ове производње не емитују се штетни гасови, не загађују се ваздух, вода ни земљиште, што доприноси смањењу негативних ефеката на животну средину.

Чиста производња

Производни процес којем је циљ да се негативни утицај на животну средину сведе на минимум. То се остварује штедњом ресурса, смањењем отпада, смањењем емисије загађивача и енергетском ефикасношћу.

Чврста горива

Горива у чврстом агрегатном стању која сагоријевањем ослобађају енергију. Обухватају природна (угаљ, дрво, тресет) и вјештачка горива (ћумур, кокс). Сагоријевање чврстих горива има негативан утицај на животну средину, нарочито сагоријевање уља који емитује велике количине CO_2 , чађи, сумпор-диоксида и тешких метала.

Штедња енергије

коришћење мање енергије за обављање истих задатака, што се постиже примјеном савремених технолошких рјешења и промјеном навика у свакодневном животу. Циљ је да се смањи утрошак енергије и негативни утицај на животну средину који настаје њеном производњом. Обухвата коришћење енергетски ефикасних уређаја (LED сијалица, A+++ апарата), боље термоизолације објеката, примјену соларних уређаја за гријање воде, коришћење јавног превоза, искључивање уређаја када нијесу у употреби, итд.

А

Абиотички фактори
Адаптација
Акумулација отпада
Алохтона врста
Алтернативни извори енергије
Амбалажа
Антропоцен
Антропогени фактор
Атмосфера
Атмосферско
Аутохтона врста
Аутопурификација
Аутотрофни организми
(произвођачи, продуценти)

Б

Бактерије
Бернска конвенција
Биоакумулација
Биоценоза
Биодиверзитет (биолошка разноврсност)
Биогорива
Биоиндикатор
Биолошки
(органски) отпад
Биом
Биомаса
Биоразградиво
Биосфера
Биотички фактори
Биотоп
(животно станиште)
Брикет и пелет

В

Вегетација
Врста
Вјетроселектране
Врућа тачка
биодиверзитета

(biodiversity hotspot)

Г

Генетски модификовани организми (ГМО)
Геотермална енергија
Глобално загријавање
Гљиве

Д

Дефорестација.
Деградација природе
Депонија
Дивља врста

Е

Ефекат стаклене баште
Екоцид
Екологија
Еколошка мрежа
Еколошка ниша
Еколошка свијест
Еколошка валенца
Еколошки фактори
Еколошки отисак
Екоремедијација
Екосистем.
Екотоксикологија
Екотуризам
Експлоатација природних ресурса
Електронски отпад (е-отпад)
EMERALD мрежа
Емисије
Ендем
Енергетска ефикасност
Ерозија
Еутрофикација
Ex situ очување

Ж

Животна средина
Животна заједница
Животно станиште

З

Загађење
Загађивачи
Заштитни појас (заштитна зона)
Зелени кровови.
Зелени саобраћај
Zero waste (без отпада)
Заштићено природно добро

И

Индустријско загађење
In situ очување
Интродукција
Инвазивне врсте
Иригација
IUCN
Изумрла врста

Ј

Јавно добро
Јединка
Једнократна пластика
Једноставне еколошке праксе

К

Карбонски отисак (carbon footprint)
Канцерогене материје
Кисјеле кише
Климатске промјене
Климатски фактори
Компетиција
Компост
Комунални отпад
Контаминација
Конзервација
Кружење материје

Л

Лабилан екосистем
Лагеровање отпада
Ланац исхране
Литосфера
Ловостај
М
Медицински отпад
Метан (CH₄)
Микроклима
Микроорганизми
Микропластика
Мјешовити отпад
Минерално ђубриво
Мониторинг
животне средине
Н
Национални парк
Нафта
Нафтне мрље
NATURA 2000
Необновљиви ресурси
Неоргански отпад
Нулта емисија
О
Обновљиви
извори енергије
Одлагање отпада
Одрживи развој
Органска
пољопривреда
Органски отпад
Органски производи
Органско ђубриво
Отпад
Озонске рупе
Озонски омотач
П
Паразити(зам)
Парк природе
Пелет
РЕТ амбалажа
Пестициди
РМ честице

Популација
Повратна амбалажа
Посебни
резерват природе
Предатор(ство)
Превенција
(превентивне мјере)
Превоз без емисије.
Природна равнотежа
Природне непогоде
Природни ресурси
Процјена утицаја
на животну средину
Полутанти
Протицање енергије
Природа
Р
Радиофреквентно
зрачење
Разлагачи
Рециклажа
Рецикломат
Рециклажни центар
Ремедијација
Реликт
Ријетка врста
С
Санација
Санитарна депонија
Секундарне сировине
Селективно
одлагање
Смеће
Соларна енергија.
Споменик природе
Строги
резерват природе
Станиште
Стратегија
биодиверзитета
Стратешка процјена
утицаја на животну
средину

Сукцесије екоси-
стема
Свјетлосно загађење
Т
Тешки метали
Токсини
У
Угљен-диоксид
(CO₂)
Угрожена врста
Управљање отпадом
Урбана топлотна
острва
Ф
Фауна
Флора
Форестација
Фосил
Фосилна горива
Фреонски гасови
Х
Хербициди
Хетеротрофни
организми
Хибридна енергија
Хидроелектрана
Хидросфера
Хумус
Ц
Циркуларна
економија
ЦИТЕС (CITES)
конвенција
Црвена књига
Црвена листа
Цвјетање воде
Ч
Чиста енергија
Чиста производња
Чврста горива
Ш
Штедна енергије

